

XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri

Kitap Tanıtımı

Araş. Gör. Tefik Orkun DEVELİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü
orkundeveli@mu.edu.tr

Yazarı: Mehmet Temel

Nehir Yayınları / 2004 / 130 + XXXIX sayfa.

Osmanlı İmparatorluğu'nun okyanus aşırı topraklardaki geçmişine, Türkiye'deki akademik tarihçiliğin -belki de pratik siyasî kazanımları istenilen düzeyde karşılayamaması gibi tartışmalı bir gerekçeyle- pek de fazla rağbet göstermediği söylenebilir. Buna karşın, popüler tarihçilik yapan yayın organları için sansasyonel haber değeri taşıyan ve bu mecralarda maceraperest olarak lanse edilen tarihî figürlerin trajik hayat hikâyelerine indirgenen bu bakir alanın, yakın dönem Osmanlı tarihinin halen aydınlatılmayı bekleyen kısımlarından biri olarak çok daha fazla öneme haiz olduğu unutulmamalıdır.

Bu bahisten hareketle, 2004 yılında neşredilmiş olmasına karşın mevzubahis alanda yapılan çalışmaların seyrekliği göz önüne alındığında güncelliğini pek de yitirmemiş görünen *XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri* adlı eserde, Osmanlı İmparatorluğu'nun "yeni dünyadaki" izlerini süren Mehmet Temel'in, kitabın yazarı olarak bütüncül tarih anlayışındaki bu tarz bir boşluğun doldurulmasına yönelik benzer kaygılar taşıdığı ileri sürülebilir.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgelerin yanı sıra 1877 yılında II. Abdülhamid'in emriyle bastırılan Muâhedât Mecmuası'ndan istifade edilerek hazırlanan eserde, Osmanlı İmparatorluğu'nun sırasıyla Arjantin, Meksika, Haiti, Şili ve Brezilya ile olan ilişkileri müstakil başlıklar halinde ele alınmış, daha az bir yekûn tutan Küba, Venezuela, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Peru ve Bolivya ile olan ilişkiler ise tek bir başlık altında toplanmıştır (Temel, 2004: 129, 130).

Genel bir bakışla 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bahsi geçen devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında düzenli diplomatik ilişkilerin tesisine yönelik atılan adımlar karşılıksız kalmamış, ortaya çıkan fiziki zorluklar ise zaman zaman Batılı devletlerin aracılığıyla aşılmaya çalışılmıştır. Osmanlı

İmparatorluğu ile Latin Amerika devletleri arasında dostluk ve ticaret antlaşmalarının yanı sıra vatandaşlık hukukunu ilgilendiren konularda yapılan resmî yazışmalar, sadeleştirilmiş biçimiyle eserde yer almasına karşın eserin hazırlandığı döneme kadar konuyla ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması, bir handicap olarak araştırmanın arşiv dışı kaynaklardan büyük oranda mahrum kalmasına sebep olmuştur (Temel, 2004: 8). Günümüzde ise söz konusu sahaya yönelik yerli ve yabancı kaynaklarla desteklenen çalışmaların sayısında kısmi bir artıştan söz edilebilecek olsa dahi bunların tatmin edici düzeyde olduğunu söylemek zordur. Nitekim, Suriye gibi Osmanlı İmparatorluğu ile Latin Amerika arasındaki arterlerden birinde akan ve kitapta da ayrıntılı bir bahse konu olan muhaceret, kendine has çap ve özgül ağırlığına karşın bir bütün olarak Osmanlı demografisinin içinde izole bir fenomen olarak yer almaktadır. Konuya ilişkin hâlihazırdaki literatür ise nicelik ve kapsam bakımından, Osmanlı'nın Arapça konuşulan sair topraklarında olup bitenleri ele alan çalışmalara benzer şekilde Türkçe arşiv kaynaklarından [günümüzde dahi beklenen düzeyde olmaksızın] yoksundur (Karpas, 1985: 175, 176). Esasen 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toplumunun iktisadî ve etno-kültürel yapısında meydana gelen değişimi, endüstrileşen Kuzey Amerika ile geniş tarım teşebbüslerinin bulunduğu Güney Amerika odağında inceleyen, bu anlamda bir "itiş-çekiş" bağıntısı kurarak dinamizm kazanan dışa göç geleneğini (Karpas, 1985: 176) mercek altına alan bu eser, emsallerinden en çok 'yerli arşiv kaynaklarından beslenme' noktasında ayrılmaktadır.

Eserden anlaşıldığı kadarıyla 1800'lü yılların sonundan itibaren umum diplomatik ilişkilerinde Avrupa devletler genel hukuku kurallarına uygun, eşitlik ve mütekabiliyet esasını önde tutan Osmanlı İmparatorluğu, ilk kez ilişki kurulacak ülkeler söz konusu olduğunda bu prensiplere ek olarak "önceki antlaşmaların imtiyaz ve kapitülasyonlarını" en baştan dışarıda bırakan bazı korumacı önlemlere başvurmuştur. Kitapta sıkça vurgulanan bu ön kabuller, zaman zaman Batılı üçüncü devletlerin arabuluculukları ile kırılmak istenmişse de ilk protokol metinlerinde yer alan esaslar İmparatorluk tarafından kararlılıkla korunmuş ve ilişkilerin sonraki safhasında dahi bu hükümlerle çelişebilecek yeni maddelerin eklenmesine müsamaha gösterilmemiştir (Temel, 2004: 102). Böylesine pekiştirilmiş bir çerçevenin, beklenti eşliğini, sınırları önceden belirlenmiş statik ve indirgenmiş bir diplomasi ağına çektiği düşünülebilir. Oysa kitapta mevzubahis taraflar arasındaki diplomatik ilişkilerin içerik ve trafiğine ilişkin sunulan veriler, tıpkı 'Brezilya örneğinde' (Temel, 2004: 96, 102) olduğu gibi bu denli kısıtlı bir evren tahayyülüne sığdırılmayacak tarihsel bilgi ve yorum potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Bunu ise iç ve dış dış politika arasındaki çizgilerin flulaştığı kahve üretim ve ticareti, kurumsal siyasî propagandaya tahsis edilen ödeneklerle bir nevi baskı aracına dönüştürülmek

istenen demografik dengeler ve mevzubahis baskının devamlılığını sağlayacak yeni diplomatik temsilcilikler gibi kitapta yer alan çok sayıda örnekle desteklemek mümkündür.

Gerçek şu ki araştırmanın bu denli ‘ünik’ bir yapı arz etmesi, eserde tematik olarak geri planda kalan başka konuların varlığına da işaret etmektedir. Bu ise Osmanlı tarihinin bilindik bazı olgularının eser üzerinden yeniden tahlilini de mümkün -hatta gerekli- kılmaktadır. Osmanlı tarihi evreleri arasında ortodoks bir paradigma olarak yer alan “kaçınılmaz gerileme ve çöküş” tezi, böylesi bir alt metin okumasına imkan veren tipik bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Ana hatlarıyla fabrikasyon üretim tarzı, uluslararası iş bölümü ve serbest dolaşım gibi yeni metod ve kabulleri içeren iktisadî parametrelerin devletlerarası ilişkilerde gözle görülür belirleyicilik kazandığı 19. yüzyılda, küresel çaplı iktisadî dönüşümlere ayak uydurmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu’nun değişim sancıları, Osmanlı tarihini çağlara ayırmada halen etkin bir biçimde izlenen, doğma, büyüme ve ölme esasına dayanan insanbiçimci (*antropomorphik*) çerçevede¹ muhtemelen İmparatorluğun kaçınılmaz sonunu geciktirmeye yönelik siyasî ve iktisadî yönlü gelenekselci direnişin bir parçası olarak yorumlanacaktır. Öte yandan yalnızca Osmanlı’ya has ‘emperyal bir refleks’ gibi aksettirilen bu tavrın neden ve sonuçlarına ilişkin çeşitli ipuçları sunan eserde, söz konusu lineer “çöküş” savlarının bir anti tezi olarak Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen “içerilme” argümanını² destekleyebilecek pek çok bağıntı yakalamak mümkündür. Tarih-dışı, ikilemli görüşleri tartışmaya açan bu çözümleme, toplumlararası gelişim farklarını kültürel ya da jeopolitik öğelerce belirlenen ideal tiplere indirgemek yerine Avrupa merkezli kapitalizmin yükselişine bağlamaktadır. (İnan, 1983: 11). Osmanlı’nın bir dünya imparatorluğu iken XVI. yüzyıldan itibaren kapitalist dünya ekonomisine endekslenerek merkezden çevreye dönüşmesini de bu çerçevede okumak mümkündür. Eserin, her ne kadar *dünya-sistemi analizi* adı verilen bu kuramsal çerçevede kaleme alındığını söylemek mümkün değilse de umum Osmanlı histografyasını bu ve buna benzer pek çok disiplinlerarası kuramla sentezleyebilecek örnek bir içerik sunduğu da yadsınamaz.

Sonuç olarak eserin vücuda getirilmesinde kilit rol oynayan arşiv belgelerinin araştırmacılar için halen birer ‘kara kutu’ olduğunu söylemek mümkündür. Bu vesileyle Tarih ve Uluslararası İlişkiler gibi disiplinlerde,

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İnalçık (2002).

² Bu Sosyal Bilimler yaklaşımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wallerstein (2010a), Wallerstein (2010b) ve Wallerstein (2011).

sahaya ilgi duyan araştırmacılara iktisat, diplomasi, siyasi tarih, göç ve kimlik çalışmaları gibi alanların bir çeşit panoramasını sunan eser, giriş mahiyetinde yapılan bir ufuk turu olarak nitelendirilebilir. Tarihe meraklı pek çok okuru, bu denli farklı iki kültür ve coğrafya arasındaki ilişkilerin varlığından [belki de ilk defa] haberdar ettiği de göz önüne alınacak olursa, kitabın yalnızca akademik anlamda atılmış bir adımdan daha fazlası olarak literatüre yaptığı katkı da anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

İnan, H. (1983). Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme. *Toplum ve Bilim*, 23, 9 – 39.

İnalçık, H. (2002). Periods in Ottoman History. *The Turks*, 3, 15 – 21.

Karpat, K. (1985). The Ottoman Emigration to America 1860 – 1914. *International Journal of Middle East Studies*, 17 (2), 175 – 209.

Temel, M. (2004). *XIX. ve XIX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri*, İstanbul: Nehir.

Wallerstein, I. (2010a). Modern Dünya Sistemi – I, İstanbul: Yarın.

Wallerstein, I. (2010b). Modern Dünya Sistemi – II, İstanbul: Yarın.

Wallerstein, I. (2011). Modern Dünya Sistemi – III, İstanbul: Yarın.